

De schoonheid van het verschil

Waarom mannen en vrouwen verschillend én hetzelfde zijn

Martine F. Delfos

Zesde druk

Eerste druk 2004 tot en met vijfde druk 2010 verschenen bij Pearson Assessment and Information BV (ISBN 978 90 265 2227 7)

Zesde geheel herziene druk, 2018

De schoonheid van het verschil

Waarom mannen en vrouwen verschillend én hetzelfde zijn

Martine F. Delfos

www.mdelfos.nl

ISBN 978 90 8850 844 8

NUR 773

© 2018 M.F. Delfos en B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stbl. 351, zoals gewijzigd bij het besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich te wenden tot Uitgeverij SWP (Postbus 12010, 1100 AA Amsterdam-Zuidoost).

Voor Simon

Verre van mij te schaden, vult u mij aan als u van mij verschilt.

Si tu diffères de moi, mon frère, loin de me léser, tu m'enrichis.

Antoine de Saint-Exupéry

Inhoud

(Kort)

Voorwoord	13
1 Inleiding: Sesam open u!	17
2 De oorsprong van verschillen tussen de seksen	51
3 Waar gedrag vandaan komt en hoe het eruit gaat zien	83
4 Verschillen tussen mannen en vrouwen	
I – Het fundament: zorg versus competitie	103
II – De testosteronhypothese: over ziekten en het zelf	145
III – De gevolgen: van manipulatie tot egocentrisme	179
5 Het angstmodel	235
6 Psychosomatiekmodel	275
7 Opvoeden in gelijkwaardigheid	297
8 Epiloog	333
Bijlagen	338
Referenties	345
Lijst van overzichten en schema's	372
Lijst van afbeeldingen	373
Namenregister	375
Zakenregister	379
Informatie over de auteur	382

Inhoud

(Uitgebreid)

Voorwoord	13
1 Inleiding: Sesam open u!	17
De drang tot begrijpen	20
Interpreteren van gedrag	22
Rekening houden met verschillen	25
Een maatschappij ingesteld op gelijkheid	26
De druk tot gelijkmatig presteren	28
Elkaar begrijpen	32
Emancipatie	33
De gevangene bevrijde vrouw	40
Opbouw van het boek	43
Doel van het boek	44
Sesam open u!	47
Aandachtspunten	48
2 De oorsprong van verschillen tussen de seksen	51
Het belang van twee seksen	52
De leeftijd van de partner	54
Zekerheid over de voortplanting van de genen	56
Op zoek naar de beste genen	59
Voortplantingsstrategieën van mannen	60
Infanticide	61
De kinderwens	62
Voortplanting versus geborgenheid	63
Menselijke selectie	68
Van voortplanting naar orgasme	69
Man of vrouw, xy of xx	72
Corrigeren en versterken	77
Aanleg en gedrag	79
Aandachtspunten	79

3	Waar gedrag vandaan komt en hoe het eruit gaat zien	83
	Uitwisselbaarheid van rollen	83
	Genen en hoe ze worden uitgedrukt	85
	Gedragsgenotype en gedragsfenotype	87
	Verschillen in aanleg en gedrag	88
	Gedrag gekoppeld aan de bron	92
	Overlap in gedrag van mannen en vrouwen	94
	Voorkeursgedrag	97
	De sekse als fundamentele conditie	98
	Aandachtspunten	99
4	Verschillen tussen mannen en vrouwen	
	I – Het fundament: zorg versus competitie	103
	Sekse als fundament vanaf de eerste dag	104
	Venten strijken niet	109
	Territoriumdrift	117
	Spierkracht	120
	De kwetsbare man	127
	Het verversingssyndroom	129
	‘Fight or flight’ versus ‘nice or victim’	131
	Fundamentele verschillen	135
	Ruimtelijke en relationele intuïtie	137
	Aandachtspunten	141
	II – De testosteronhypothese: over ziekten en het zelf	145
	De ontwikkeling van de foetus in de baarmoeder	146
	Het biologisch zelf	152
	Immuunreacties	156
	Ziekteperceptie en levensduur	161
	Biologisch zelf > psychologisch zelf > neuraal zelf	165
	Het Socioschema	168
	Ik-anderdifferentiatie	172
	Aandachtspunten	175
	III – De gevolgen: van manipulatie tot egocentrisme	179
	Continuïteit en relaties	179
	Het zich verplaatsen in een ander, empathie	184
	Gevoeligheid voor taal	188
	Het zelf als de as van het bewustzijn	193
	Perspectiefwisselingen	198
	Het empathiespectrum	202
	Het geheugen	205
	Intelligentie: van wiskunde tot taal	208

Morele ontwikkeling	218
Weerstand tegen verandering en concentratie	222
Zelfreflectie	224
Aandachtspunten	230
5 Het angstmodel	235
Angst als basale drijfveer	235
De detectie van gevaar	237
De reactie op gevaar	238
De daadkracht van testosteron	246
Een slechte balans	252
Testosteron en agressie	253
De 'missing link'	256
Een gebrek aan testosteron, en depressie	258
Vrouwelijke agressie	259
Agressie versus depressie	261
Verschillen tussen jongens en meisjes	264
Fight-or-flight versus nice-or-victim	265
De HPA-as en chronische stress	268
Aandachtspunten	270
6 Psychosomatiekmodel	275
Verschillen in ziekten tussen mannen en vrouwen	275
Lichaam en geest zijn niet te scheiden	277
De noodzaak van een balans	280
Het psychosomatiek model	281
Praten versus bewegen	289
Aandachtspunten	292
7 Opvoeden in gelijkwaardigheid	297
Moderne opvoeding	297
Maalstroom van diagnoses	298
Psychologische vervulling van behoeften	302
Nieuwe vorm van misbruik	303
Gezonde grenzen en gezonde beloningen	305
Recht op verschil	313
'Vadertje-en-moedertje' en 'militairtje' spelen	316
Een moeder voor de jongen, een vader voor het meisje	322
Sekseverschillen en het virtuele milieu	323
Opvoeden, rekening houdend met verschillen	324
Opvoeden vanuit kracht	326

Specifieke aspecten voor de pedagogische hulp	327
Seksespecifiek versus seksistisch	328
Aandachtspunten	329
8 Epiloog	333
De schoonheid van het verschil	333
Rigiditeit en manipulatie	335
Bijlagen	338
I: Woordenlijst van nieuwe begrippen en theorieën die door Martine Delfos zijn ontwikkeld en in dit boek worden gebruikt.	338
II: Oplossing vraagstuk syndroom hoofdstuk 7	339
III: Actie of angst. Interview met Martine Delfos over het mooie sekseverschil in het <i>NRC</i>	340
Referenties	345
Lijst van overzichten en schema's	372
Lijst van afbeeldingen	373
Namenregister	375
Zakenregister	379
Informatie over de auteur	382

Voorwoord

Er is enige tijd verstreken sinds *De schoonheid van het verschil* zijn eerste druk zag. De theorie die erin werd gepresenteerd, is nog steeds vernieuwend. Nieuwe ideeën kosten tijd, hebben het lezen in mijn jeugd en mijn leven me geleerd. In deze druk bij een nieuwe uitgever heb ik het herzien. Niet in de aard van de theorie, dat was gelukkig niet nodig, maar wel in de mate waarin de theorie ondersteund wordt. Het plan ontstond na de publicatie van mijn boek over autisme in 2001, toen Jos Geurtsen me vertelde dat het lezen van het boek was als het lezen van twee boeken in één. Het eerste boek: Wat is de blauwdruk van mensen? En als tweede boek: Hoe werkt dat voor autisme? Hij stelde voor het hoofdstuk over de verschillen en overeenkomsten tussen mannen en vrouwen als een apart boek te schrijven. In het kader van mijn project van schrijven over menselijke seksualiteit leek het een verstandig plan om eerst algemene verschillen en overeenkomsten tussen mannen en vrouwen in een boek te beschrijven en de menselijke seksualiteit in een tweede boek.

Maar voor mij is het schrijven van een boek niet om een hoofdstuk te herhalen, maar het onderwerp opnieuw te overwegen en te formuleren. Het was handig dat het enige tijd duurde, omdat ondertussen het boek volwassen werd. Ik had in 2003 een tournee van vier weken lezingen, trainingen en consulten over communicatie met kinderen en psychologie in enkele landen in Zuid-Amerika. Dat heeft bijgedragen aan een verdieping van de ervaring van de universaliteit van de basis over mannen en vrouwen.

Het boek is geschreven in het wetenschappelijke 'wij', ook al heb ik het helemaal alleen geschreven, met een paar collega's die zo nu en dan op zoek gingen naar literatuur, wanneer ik het nodig had. Iedereen bouwt echter verder op de kennis en denkwijzen die er daarvoor bestonden. Het 'wij' is een eerbetoon aan degenen die mij zijn voorgedaan en mij hebben beïnvloed, vaak zelfs zonder dat ik me daar persoonlijk van bewust was. Zoals Newton het zo mooi verwoordde: "Als ik verder kon kijken, kwam dat omdat ik op de schouders van reuzen stond." Dit is een van de redenen dat in dit boek veel geleerden worden aangehaald, omdat ze allemaal een stukje van de puzzel hebben en het is alleen door te bouwen uit de vele stukken dat het omvattende beeld zich kan ontvouwen. Dus, als ik Jung citeer, is dat niet omdat ik een Jung-adept ben, wat ik niet ben, maar omdat ook hij een stukje van de puzzel bezit.

Toen ik begon te schrijven, zag ik de eerste zin onder mijn vingers verschijnen die me duidelijk maakte dat het boek was begonnen: *Vanuit het perspectief van een leeuw gezien, lijken we allemaal sprekend op elkaar. Voor onszelf zijn de verschillen enorm groot en vol betekenis.* Toen ik aan de epiloog toe was, wilde ik opeens de laatste zin schrijven. Ik drukte een paar keer op de 'Enter'-knop om verder te gaan op de pagina en toen las ik met verbazing wat ik had getypt. Door zijn inhoud begreep ik meteen en

zonder twijfel dat dit inderdaad de laatste zin van het boek zou zijn: *We hoeven niet alles te begrijpen, als we maar begrijpen dát we het niet begrijpen, dan gaan we vanzelf respectvoller met de ander om.* Binnen de grenzen van die twee zinnen was het een feest om de verschillen en overeenkomsten tussen mannen en vrouwen te onderzoeken als een verkenning van wetenschap en menselijke ervaring.

Ik hoop dat mijn boek mensen kan helpen elkaar beter te begrijpen. In een tijd, waarin we in staat zijn computers uit te vinden, weten we nauwelijks iets over hoe we ons als mens met elkaar moeten verbinden. Misschien vraagt het te veel, maar elke stap die kan bijdragen aan de lange weg naar hoe we samen kunnen leven als man(en) en vrouw(en) en als echtgenoten, is nuttig, denk ik, hoe klein die stap ook is.

Mijn boek bleek ook een poging om een nieuwe impuls te geven aan daadwerkelijke emancipatie door meer te verbinden met hoe mannen en vrouwen werkelijk zijn. Het is een wetenschappelijke en logische analyse en geen theorie gebaseerd op het gevecht tussen de seksen.

Elke theorie, model en wetenschappelijk boek vereist een integratie van bestaand onderzoek en het plaatsen van nieuwe inzichten in een bredere context. Elk onderzoek levert op zichzelf een deel van de waarheid op, soms vervaagt een foto wanneer deze wordt omgeven door slechte interpretaties of vooroordelen en fouten, maar in de kern is elk stukje onderzoek altijd een bijdrage. De waarheid is meervoudig en zou niet ontdekt moeten worden via een debat, maar door alle kernstukken samen te voegen in een meer diepgaande en omvattende kennis en een grotere stap naar de waarheid mogelijk te maken dan voorheen.

Ik dank mijn man Simon voor zijn geduld. Ik heb dit boek aan hem opgedragen met al mijn liefde. Mijn uitgever Paul Roosenstein, die ik heb leren beschouwen als een echte vriend, ben ik zeer dankbaar dat hij dit boek onder zijn hoede neemt en een Engelse vertaling mogelijk maakt.

En... zoals mijn lieve (Franse) grootmoeder altijd zei, verwijzend naar de grote verhalenverteller LaFontaine: *Tout vient à point à qui sait attendre* [Alles is op tijd voor degene die weet te wachten].

Martine F. Delfos, Utrecht, 2018

1 Inleiding: Sesam open u!

Vanuit het perspectief van een leeuw gezien, lijken we allemaal sprekend op elkaar. Voor onszelf zijn de onderlinge verschillen enorm groot en vol betekenis. Vanaf een balkon herkennen we, uitkijkend op een marktplaats, een bekende midden in de drukte aan zijn of haar manier van bewegen. We herkennen iemands stem, geur of oogopslag en vergissen ons zelden als we iemand vaker gezien hebben. We zijn in staat om iemand die we oppervlakkig kennen, jaren later te herkennen, zonder misschien altijd de context te kunnen noemen waar we hem of haar van kennen. De kleinste details kunnen ons opvallen, maar het belangrijkste en meestal het eerst in het oog springende verschil is dat tussen mannen en vrouwen.

Mensen verschillen. Dat mensen verschillen, heeft vele gevolgen, een daarvan is dat we elkaar minder gemakkelijk begrijpen. Het zorgt er ook voor dat het niet zo gemakkelijk is om andermans gedrag te voorspellen. Dat maakt ons onzeker; we willen de verschillen daarom vaak ongedaan maken. Omdat we verschillend zijn en elkaar vaak niet goed begrijpen, is het moeilijk om rekening te houden met elkaar.

In menselijke verschillen zijn die tussen mannen en vrouwen toonaangevend. Daarbij is het niet zo dat alle mannen onderling hetzelfde zijn, noch dat alle vrouwen onderling hetzelfde zijn. Integendeel, de individualiteit van de mens is indrukwekkend.

Het onderzoek naar mannen en vrouwen bracht ons nog meer dan voorheen tot het inzicht dat de verschillen bestaan, samen met de overeenkomsten. Het standpunt in te nemen dat mannen en vrouwen geheel anders zijn of het standpunt dat ze volledig hetzelfde zijn, is een belediging van de ingenieuze diversiteit die de mensheid vertoont. We zullen zien dat beide standpunten waar zijn, de overeenkomsten zowel als de verschillen. We moeten ons perspectief verbreden en ons niet langer gedwongen voelen om slechts één perspectief te hanteren. Onderzoek, zeker als het tegenstrijdig lijkt, helpt ons om een bredere kijk te ontwikkelen. Joel en collega's (Joel e.a., 2015) deden onderzoek naar de morfologie (het uiterlijk van de onderdelen) van de hersenen van mannen en vrouwen; daarbij werd afgezien van de geslachts-genitale verschillen en de grootte van de verschillende onderdelen van de hersenen. Het brein van de man bleek zelden een volledig mannelijke beeld te vertonen en de hersenen van vrouwen eveneens zelden een volledig vrouwelijke morfologie; slechts voor 4% in totaal van de mannen en vrouwen in het onderzoek van 1400 menselijke hersenen gold dat er wel sprake was van een volledig mannelijk of een volledig vrouwelijk brein. Ergo: *mannen en vrouwen zijn hetzelfde, bekeken vanuit het perspectief van de morfologie in de hersenen*. Ingalhalikar en collega's (Ingalhalikar e.a., 2014) laten aan de andere kant zien dat vanuit het perspectief

van de *organisatie* van de hersenen, de witte stof, mannen en vrouwen geheel verschillend zijn en de 'vooroordelen' volgen die we kennen. Ook de grijze stof (hersencellen) laten verschillen tussen mannen en vrouwen zien (Gur, 1999; Núñez, 2017). Ergo: *mannen en vrouwen verschillen vanuit het perspectief van de organisatie van de hersenen*. Verschillen zijn ook duidelijk op het niveau van het immuunsysteem, waardoor vrouwen meer 'immunocompetent' zijn (Nunn e.a., 2008). Interessant in dit verband is het onderzoek naar autisme, dat als een *atypische ontwikkeling* wordt beschouwd (Delfos, 2017), waarbij volgens verschillende theoretici en onderzoekers sprake is van een extreem mannelijke hersenontwikkeling (Asperger, 1944; Delfos, 2001/2018; 2017; Baron-Cohen, 2003). In dit verband is het onderzoek van Beacher en collega's (Beacher, e.a., 2012) van belang, omdat ze ontdekten dat de sekseverschillen tussen mannen en vrouwen met autisme minder groot zijn dan bij mannen en vrouwen zonder autisme.

Er is genoeg onderzoek om de verschillen te ondersteunen en er is genoeg onderzoek om de overeenkomsten te ondersteunen. De vraag is hoe we dit interpreteren. Vele geleerden zijn ons voorgegaan, en dit betekent veel stukjes van de puzzel die ons naar een dieper inzicht kunnen leiden. Vasthouden aan één element, één geleerde of één onderzoeksresultaat en de wijsheid negeren die ons voorafging, zal ons inzicht niet doen verbeteren. Er is reeds een enorme hoeveelheid kennis opgebouwd. We hoeven alleen de vooroordelen te ontleden...

Laten we te rade gaan bij Leonardo da Vinci, de briljante geest, de *uomo universale*, om te leren wat hij zegt over kennis en wetenschap.

❖ *Kennis die voortkomt uit ervaring, wordt mechanisch genoemd; die welke geboren is en eindigt in de geest, wordt wetenschappelijk genoemd; die welke vanuit de wetenschap komt en eindigt in handwerk, wordt semi-mechanisch genoemd. Maar ik beschouw die wetenschap die niet het gevolg is van ervaring, moeder van alle zekerheid, en die niet resulteert in gevestigde ervaring, dat wil zeggen, waarvan de oorsprong, het midden en het einde niet door een van de vijf zintuigen gaan, ijdel en vol fouten. En als we twijfelen aan alles wat we waarnemen via de zintuigen, moeten we dan niet veel meer twijfelen aan wat tegengesteld is aan de zintuigen, zoals het bestaan van God en de ziel en soortgelijke zaken die voortdurend worden betwist en beweerd?*

Het is waar dat waar de rede ontbreekt, deze wordt aangevuld met ruis, wat nooit gebeurt in zaken van zekerheid. Om deze reden zullen we zeggen dat waar er ruis is, er geen echte wetenschap is. De waarheid heeft immers slechts één einde, dat, wanneer het bekend wordt gemaakt, de controverse voor eeuwig tot zwijgen brengt. Zou de controverse opnieuw tot leven komen, dan is het leugenachtige en verwarde kennis die wedergeboren is en geen zekerheid.

Maar ware wetenschap is datgene wat door ervaring is doorgedrongen tot de zintuigen en de tong van de redetwisters tot zwijgen heeft gebracht en die niet degenen

voedt die dromen onderzoeken, maar voortkomt uit de basis van primaire waarheden en vastgestelde principes achtereenvolgens en door juiste opeenvolging tot het einde; ... (Bron: Da Vinci, L. *Collected Works of Leonardo da Vinci, The Notebooks of Leonardo da Vinci*; 9 *True science based on the Testimony of the Senses*. p. 10-14; Pergamon Media; vertaling auteur)

Leonardo da Vinci was een echte wetenschapper die de waarheid nastreefde door procedures te herhalen bij het ontleden van menselijke lichamen, zelfs in tijden waarin we dode lichamen niet konden bewaren zoals we nu kunnen, dus, onder afgrijselijke omstandigheden probeerde hij de waarheid te vinden.

Wanneer we het inzicht in mannen en vrouwen proberen te bemachtigen, zouden we geen dromen moeten onderzoeken, via onze vooroordelen moeten zoeken, maar alle bewijzen uit de wetenschap en uit ervaring moeten nemen om te bouwen *vanuit een basis van primaire waarheden en vastgestelde principes om achtereenvolgens en door juiste opeenvolging tot het einde* (zie Leonardo Da Vinci) kennis en inzicht te verwerven. Dit is een hele uitdaging, maar we zullen in dit boek proberen zo serieus en integer mogelijk te werk te gaan.

We zijn geneigd om resultaten uit onderzoeken te beoordelen op de vraag of het op onszelf van toepassing is, en dat moet ook, maar niet alleen dat, want de verschillen tussen mannen onderling en vrouwen onderling zijn enorm. Als we vergelijken op één aspect, kennen we altijd een man die een 'vrouwelijk' kenmerk heeft of een vrouw die een 'mannelijke' trek heeft, maar het gaat om het patroon van de kenmerken als geheel. Het verschil in ruimtelijk inzicht bij mannen en vrouwen vagen we weg door vrouwen te noemen die we kennen die wel wiskundig inzicht hebben en verklaren vervolgens de statistische overdaad aan mannen op dat gebied vanuit een gebrek aan emancipatie van de vrouw. Wanneer we echter binnen één persoon meerdere eigenschappen in hun onderlinge samenhang beschouwen, zullen we meestal zien dat die wiskundige vrouw ook sterk geneigd is schuldgevoelens te ontwikkelen en de neiging heeft voor anderen te zorgen. Dat wil zeggen dat de eigenschappen in samenhang met elkaar een meer vrouwelijk beeld geven. Hetzelfde geldt voor mannen: een man kan zeer gevoelig zijn en van daaruit aanvoelen wat er in een ander omgaat, maar zich in zijn seksualiteit duidelijk mannelijk tonen. Binnen de mens als geheel ontstaat veelal toch een 'vrouwelijk' versus een 'mannelijk' beeld.

Ook is het zo dat de eigenschappen gedurende het leven kunnen veranderen en vanaf de middelbare leeftijd kunnen verschuiven. Jung (1978) sprak over de *anima* (het vrouwelijke deel bij de man) en *animus* (het mannelijke deel bij de vrouw) van de mens en stelde dat vanaf de *midlife crisis* het deel van de mens dat de tegenovergestelde sekse vertegenwoordigt belangrijk wordt. Dit komen we ook in de hormonale structuur van de mens tegen: het 'mannelijke' hormoon testosteron neemt bij mannen af met het ouder worden en bij vrouwen toe (Hill, 1997; Dabbs, 1990; Dabbs & Hargrove, 1997).

Kelsey en collega's (Kelsey et al., 2014) stellen dat het vooral zo is dat de variantie van het testosteronniveau na het veertigste levensjaar breder is.

Het lichaam, mannelijk of vrouwelijk, functioneert als geheel, wordt geboren als een geheel, wordt ouder als een geheel en sterft als een geheel.

Niet alleen de verschillen tussen mannen en vrouwen springen in het oog, ook de overeenkomsten tussen hen zijn indrukwekkend en hebben betekenis. We zullen zien dat er niet alleen verklaringen zijn voor de verschillen (evolutionaire verklaringen inbegrepen), maar ook voor de overeenkomsten.

De drang tot begrijpen

We proberen steeds de eigenlijk zo kleine verschillen tussen mensen te begrijpen. We hebben dat als mens nodig om te weten waar we aan toe zijn. Het gedrag van anderen geeft ons informatie over onszelf in relatie tot de ander. Bij een begroeting letten we op wat de ander van ons verwacht, zodat we geen flater zullen slaan. Er zijn omgangsregels om het dagelijkse menselijke verkeer makkelijker te maken, maar die kunnen niet – en nooit – het hele scala aan menselijk gedrag beslaan.

Even de landsgrens over en we zijn onmiddellijk onthand. In Nederland kennen we de gewoonte dat mensen die elkaar na staan, elkaar ter begroeting driemaal alternerend zoenen op de wang. In Frankrijk zijn dat er twee, in Argentinië is het er één en in Paraguay weer twee. In Europa is dit een teken van vertrouwdheid, in Zuid-Amerika is het een veel algemener begroetingsteken. En op welke wang begin je ook alweer? Een, twee of drie zoenen, het lijkt een klein verschil, maar het kan voor heel wat sociale angst of irritatie zorgen. Rechtshandigen schijnen de neiging te hebben te beginnen met de rechterwang, linkshandigen met de linker. Het is vaak op dit soort subtiele details dat mensen zelfs in de eerste contacten vastlopen.

Wanneer men ernstige problemen heeft met het inschatten van sociale interactie, zoals dat het geval kan zijn bij autisme, is het zich begeven in sociale interactie vergelijkbaar met het lopen op een psychisch mijnenveld. Het is juist bij het inschatten van subtiele sociale details dat mensen met autisme onverwacht sterk afwijkend gedrag vertonen. In het volgende voorbeeld beschrijven we het probleem van het begroetingszoenen bij Maarten, ruim in de veertig, met autisme (de namen in het boek zijn allemaal gefingeerd).

❖ *Maarten had geleerd dat je mensen die je goed kent driemaal zoent, alternerend op iedere wang. Hij voerde dit uit als een heel secuur werkje. Hij gaf duidelijk gericht een zoen op een wang en herhaalde dit nog tweemaal, grondig, niet oppervlakkig. Omdat het voelde als een precies uitgevoerd werkje, kwam het onprettig over, hoe goed bedoeld ook. Maarten werd uitgelegd dat het niet zozeer de bedoeling van de begroeting was om zoenen uit te delen, maar dat het om een teken van contact ging en om*